

Naujuose rūmuose – naujovių siekis (2)

Su Mokslo Lietuva bendrauja Lietuvos kalbos instituto direktorius prof. Giedrius SUBAČIUS.

Pradžią Nr. 6

Svarbu patirti atradimo džiaugsmą

Gerbiamasis Profesoriau, su nauju rūmu, kurio pristatymo išvakarėse juk kalbame, tikriausiai siejate ir savo vadovaujamo Lietuvos kalbos instituto tam tikro atsinaujinimo viltis. Koks stiprus bebūtų mokslinis kolektyvas, bet gamtos dėsnis, deja, pakeisti dar niekam nepavyko. Todėl natūralu, kad į mokslui daug padariusių ir garbingo amžiaus sulaukusių mokslininkų vietą ateina jaunimas. Kuo galite tą jaunimą privilegijuoti, ką jam siūlote?

Pirmiausia reikėtų, kad į mokslą ateinančiam jaunuoliui pačiam būtų įdomu. Stengiuosi atkreipti jauno žmogaus dėmesį į paprastą sau užduodamą klausimą: ar jam šis užsiėmimas įdomus? Tai labai svarbu. Jeigu stengiesi tik dėl karjeros, tai jau labiau verslas, o ne mokslas. Nori būti mokslininkas – rask laiko susikaupti ir ilgiau užtrukti bibliotekoje, kur gali patirti atradimo džiaugsmą. Tai gi jeigu jaunas žmogus yra smalsus, imu jį įkalbinėti imtis mokslinės veiklos. Toks išsilaikys. Štai Aurelija Tamulionienė. Ji neseniai atėjo į mūsų institutą, labai energinga, viskuo domisi, tikiuosi, stos į doktorantūrą.

O juk mokslininko gyvenimas labai įdomus. Žinoma, mūsų algos valdiškos ir 4 tūkst. litų per mėnesį mokėti negalime. Tai mūsų silpnoji pusė. Ir ne vien Instituto, bet apskritai lituanistikos. Sovietmečiu lituanistiką dažnai pasirinkdavo stipresni abiturientai. Šiandien neretai stipresnieji renkasi teisę, verslą. Lituanistika sovietmečiu buvo tam tikra rezistencijos forma, bent dalis žmonių taip suprato: mus nori nutautinti, todėl priešinsimės. Dabar to neliko. Kita vertus, tada nebuvo verslo ar didelio pelno siekio. Visi gaudavo panašius atlyginimus.

Tačiau ar negresia mums globalizacija tuo pačiu nutautinimu?

Per Britų tarybą į Vilnių buvo atvykęs profesorius anglas Deivas Allanas (Dave Allan), kuris yra kalbų politikos specialistas Europos Sąjungoje ir už jos ribų. Man patiko jo pasakyta mintis: *Europos Sąjungoje bus bent dvikalbės visuomenės, tačiau tai nereiškia, kad jos suanglės.* Šveicarija daugiakalbė ir nesirengia būti kito. Viduramžiais lotynų kalba buvo konkuruojanti kultūringų žmonių kalba, tačiau ji neišstūmė gimtųjų kalbų. Tai gi nereikėtų pervertinti pavojaus. Tokia buvo anglo mintis.

Sovietmečiu išsilaikėme prieš vienos didžios kalbos spaudimą. Nejaun neįėjome imuniteto, kaip reikia branginti ir saugoti savo kalbą? Nejaun anglas mus, knygnešių tautos palikuonis, gali išmokyti, kaip atsilaikyti prieš nutautinimą?

Kuo didesnis spaudimas, tuo didesnis pasipriešinimas. Taip, sovietmečiu visi gamybiniiai, oficialūs raštai, siunčiami į Maskvą, buvo rašomi rusų kalba, taip pat ir mokslo kalba buvo daroma rusų, nebuvo galima lietuviškai rašyti disertacijų. Kad kalba augtų, ji turi būti vartojama visose gyvenimo srityse, o lietuvių kalbos augimas buvo stabdomas. Kalba turi kisti, ir kinta ji tik vartojama. Nekintanti kalba miršta. Todėl kitimo

Lietuvių kalbos instituto direktorius prof. Giedrius Subačius ir italų kalbininkas Pietro Umberto Dini LR Vyriausybės rūmuose Lietuvos kalbos žodynui skirtoje parodoje

neturime bijoti. Po šimto metų, aišku, lietuvių kalba bus kažkiek pakitusi, bet vis tiek ji bus lietuvių kalba. Martyno Mažvydo ir mūsų kalba labai skiriasi. Net ir tarpukario Lietuvos laikraščių kalba šiandien kartais kelia šypsnių dėl mums atrodančio senoviško pobūdžio. Nėra būdo kalbą sustingdyti ir išlaikyti nepakitusia.

Visi didieji atradimai – jau praeitis?

Grįžkime prie kalbotyros reikalų. Italų kalbininkas prof. Gvidas Mikelinis Taikomosios dailės muziejuje pristatydamas savo naujausią knygą teigė, kad didžiausią lietuvių kalbotyros pakilimą jis sietų su XX a. septintuoju dešimtmečiu, kai lietuvių kalbos tyrinėjimai Lietuvoje pasiekė pasaulinį lygį. Bet šiuo metu Lietuvos kalbos mokslėtojų ryškių žvaigždžių italų profesorius sakosi nematęs.

Gal G. Mikelinis neskaito naujausių tekstų, gal tiesiog nespėja su viskuo, kas naujo Lietuvoje parašoma. Jo išvardytos pavardės – gerokai už jį vyresnių kalbininkų. Psichologiškai visai natūralu, kad žmogus gerai

matu pirmtakus, bet jam sunkiau įvertinti einančius pavymui. Nenorėčiau paneigti G. Mikelinio nuomonės, kad tada subrendo ištis didžioji mūsų kalbininkų karta – iš tikrųjų taip. Štai Vytautas Mažiulis, Zigmantas Zinkevičius, Juozas Pikčilingis, Jonas Palionis, Jonas Kazlauskas, Vincas Urbutis, Antanas Pakerys, Vytautas Ambrazas, Algirdas Sabaliauskas ir daugelis kitų. Dauguma jų mokslus baigė po karo, pradėjo dėstyti aukštosiose mokyklose ir kaip didelės asmenybės mokslė subrendo tik po kelių dešimtmečių.

Šio klestėjimo kita pusė yra ta, kad nuo sovietmečio pradžios nebuvo kur įterpti jaunų augančių specialistų. Stigo etatų, ir nors minimoji profesorių karta stengėsi ugdyti ir ugdė specialistus kiek įmanydama – sovietų politika lituanistikos atžvilgiu ne visada leido tai daryti. Ir štai dabar, kai vyresnioji karta ima trauktis iš aktyvios veiklos, tarp kartų pasimatė properša. Ją užpildyti prireiks laiko. Kaip Instituto direktorius jaučiu atsakomybę, kad šis atotrūkis būtų kuo mažesnis. Dėl to ir ieškome jaunų perspektyvių žmonių. Per porą metų penkis jaunus gabius

Lietuvių kalbos institute – įkurtuvių džiaugsmas: užbaigtas naujas, modernus pastatas, kurio oficialios pristatymo iškilmės numatytos balandžio 10 dieną. Tokių darbo sąlygų gimtosios kalbos tyrinėtojai dar niekada nėra turėję. Tai ir įpareigoja: ko naujo galime tikėtis iš gimtosios kalbos tyrėjų, kokių naujų atradimų? Apie tai su Lietuvos kalbos instituto direktoriumi prof. Giedriumi SUBAČIUMI ir šio instituto mokslinė sekretore, Tarmių archyvo vadove dr. Daiva ATKOČAITYTE kalbasi Gediminas Zemlickas.

Gedimino Zemlicko nuotraukos

Rūpi Europos bendrinių kalbų istorijos teorija

Kokius Jūs, Profesoriau, patiriate asmeninius džiaugsmus mokslė?

2002 m. buvo išleisti trys mano leidiniai: dvi knygos ir brošiūra apie lietuvių kalbą, parengta Frankfurto knygų mugėi. Savo darbais nesijaučiu nusivylęs, nors tobulumo niekada nebūna per daug. Pirmiausia, buvo įdomu rašyti knygą apie XIX a. žemaičių gramatikos *Kalbrėda liežuvio žemaitiško* (1832 m., lenkų kalba) ir kitų knygelių autorių Kalikstą Kasakauską (apie 1792-1866), apie jo konjunktūrišką taikymąsi prie to meto bendrinės kalbos „madų“ – jaunystėje prie aukštaitiškos A. Giedraičio orientacijos, senatvėje prie žemaitiškesnės vyskupo M. Valančiaus. Taip pat išleidau kritinę anoniminę XIX a. pradžios gramatikos rankraščių publikaciją. Tai iš tikrųjų yra pirmoji žemaičių tarme pagrįsta lietuvių kalbos gramatika. Rankraštis saugomas Krokovoje. Dabar turime spausdintą knygą su dviem plačiais įvadiniais straipsniais ir komentarais.

Kam dabar skiriate savo laiką, į ką telkiate dėmesį?

Idėjų turiu daugiau, negu laiko jomis užsiimti. Vienas globalus dalykas, kuris man neduoda ramybės ir prie kurio sėdžiu ne vieneri metai – tai Europos bendrinių kalbų istorijos teorija. Ką darome čia, vietoje, – smagu, šilta, atrandame, pasidžiaugiame, bet tada kyla noras pažvelgti į savo bendrinės kalbos raidą Europos kontekste. Į bendrinę kalbą kaip žanrą, kalbos rūšį, kurios pagrindinė forma yra vizuali, rašomoji. Tai ne tas pats, kas garsinė kalba. Kitaip sakant, man rūpi išsiaiškinti, apskritai kokie dėsniškai veikė bendrinės Europos kalbas. Aiškėja įdomūs dalykai. Mes tradiciškai skirstome kalbas į germanų, slavų, baltų ir daugelį kitų. Tai skirstymas ir kilmė pagal garsus, pagal tai, kaip tie garsai susiję. Bet jeigu pažvelgtume kultūriškai, kai kalbai „uždedamos“ raidės, pasirodo, pradeda reikštis visai kiti raidos dėsniškai. Toks skirstymas į baltus, germanus ir pan. nebetinka. Reikia ieškoti panašumų ir skirtumų tarp socialinių kalbos gyvavimo brožų. Štai spaudos, spaustuvinių įtaka taip pat turi poveikį rašomosios kalbos raidai. Kiek spaustuvininkai redaguodavo, per kiek laiko kalba gali susinormuoti, kodifikuotis, kaip visuomenė ją priima, kaip tarme kalbantis žmogus išmoksta bendrinės kalbos – juk visos Europos bendrinės kalbos šiuos procesus ir etapus perėjo. Trumpai tariant, man įdomu lyginti, kiek lietuvių kalba buvo veikiami tų bendrųjų europinių įtakų ir kiek jos raida buvo skirtinga.

Įžvelgiu du daug kalbų apimančius bendrinės kalbos istorijos tipus: anksatyvo ir vėlyvojo tarmės bendrinei kalbai pasirinkimo. Tarkime, dialektas anglų, prancūzų, italų, net lenkų bendrinei kalbai buvo pasirinktas Renesanso epochoje. Lietuvių bendrinei kalbai dialekto pasirinkimas buvo baigtas tik XIX a. pabaigoje. Iškart kyla klausimai: kodėl, kaip? Apie tai esu skelbęs straipsnių, svajoju apie monografiją, bet žadėti ją dar būtų per anksti.

Bus daugiau

Kalbininkai ir žodynininkai LR Vyriausybės rūmuose Lietuvos kalbos žodyno pabaigtuvių renginyje